मार्कण्डेयपुराणम्

वेदव्यासः

111

अथैकादशाधिकशततमोऽध्यायः

नाभागचरितवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

निवृत्तोऽसौ ततो भूपः संग्रामात्स्वसुतेन वै ।

उपयेमे च तां वैश्यतनयां सोऽपि तत्सुतः ।।१

ततः स वैश्यतां प्राप्तः समुपेत्याह पार्थिवम् ।

भूपाल यन्मया कार्यं तत्ममादिश्यतां मम ।।२

राजोवाच

धर्माधिकरणे युक्ता बाभ्रव्याद्यास्तपस्विनः ।

यदस्य कर्मधर्माय तद्वदन्तु तथाचर ।।३

मार्कण्डेय उवाच

ततस्ते मुनयस्तस्य पाशुपाल्यं तथा कृषिम् ।

वाणिज्यं च परं धर्ममाचचख्युः सभासदः ।।४

तथैव चक्रे स सुतस्तस्य राज्ञो यथोदितम् ।

तैर्धर्मवादिभिर्धर्मं च्युतस्य निजधर्मतः ।।५

तस्य पुत्रस्ततो जातो नाम्ना ख्यातो भलन्दनः ।

स मात्रा प्रहितो गच्छद्गोपालो भव पुत्रक ।।६

मात्रा तथा नियुक्तोऽथ प्रणिपत्य स्वमातरम् ।

राजर्षिमगमन्नीपं हिमवत्पर्वताश्रयम् ।।७

तं समेत्य च जग्राह तस्य पादौ यथाविधि ।

प्रणिपत्याह चैवैनं राजर्षिं स भलन्दनः ।।८

आदिष्टो भगवन्मात्रा गोपालस्त्वं भवेति वै ।

मया च पालनीया क्ष्मा तस्याः स्वीकरणं कथम् ।।९

मया हि गौः पालनीया सा यदा स्वीकृता भवेत् ।

आक्रान्ता बलवद्भिः सा दायादैः पृथिवी मम ।। 111.१०

तां यथा प्राप्नुयां पृथ्वीं त्वत्प्रसादादहं विभो ।

तथादिश करिष्यामि तवाज्ञां प्रणतोऽस्मि ते ।।११

मार्कण्डेय उवाच

ततः स नीपो राजर्षिस्तस्मै निरवशेषतः ।

भलन्दाय ददौ ब्रह्मन्नस्त्रग्रामं महात्मने ।।१२

प्राप्तास्त्रविद्यः स ययौ पितृव्यतनयान्द्विज ।

वसुरातादिकान्पुत्रानादिष्टः स महात्मना ।।१३

अयाचत स राज्यार्धं पितृपैतामहोचितम् ।

ते चोचुर्वैश्यपुत्रस्त्वं कथं भोक्षयसि मेदिनीम् ।।१४

ततस्तैर्युद्धमभवद्भलन्दस्यात्मवंशजैः ।

वसुरातादिभिः क्रुद्धैः कृतास्त्रस्यास्त्रवर्षिभिः ।।१५

स जित्वा तानशेषांस्तु शस्त्रविक्षतसैनिकान् ।

जहार पृथिवी तेषां धर्मयुद्धेन धर्मवित् ।।१६

स निर्जितारिः सकलां पृथ्वीं राज्यं तथा पितुः ।

निवेदयामास ततस्तत्पिता जगृहे न च ।।

प्रत्युवाच स तं पुत्रं भार्यायाः पुरतस्तदा ।।१७

नाभाग उवाच

भलन्द राज्यमेतत्ते क्रियतां पूर्वजैः कृतम् ।।१८

अहं न कृतवान्राज्यं नासामर्थ्ययुतः पुरा ।

वैश्यतां तु पुरस्कृत्य तथैवाज्ञाकरः पितुः ।।१९

कृत्वाऽप्रीतिं पितुरहं वैश्यकन्यापरिग्रहात् ।

न पुण्यलोकभाग्राजा यावदाभूतसम्प्लवम् ।।111.२०

उल्लंघ्याज्ञां पुनस्तस्य पालयामि महीं यदि ।

नास्ति मोक्षस्ततो नूनं मम कल्पशतैरपि ।।२१

न चापि युक्तं त्वद्बाहुनिर्जितं मम मानिनः ।

राज्यं भोक्तुमनीहस्य दुर्बलस्येव कस्यचित् ।।२२

राज्यं कुरु स्वयं पुत्र दायादेभ्यो विमुञ्च वा ।

ममाज्ञापालनं शस्तं पितुर्न क्षितिपालनम् ।।२३

मार्कण्डेय उवाच

ततः प्रहस्य तद्भार्या सुप्रभा नाम भामिनी ।

प्रत्युवाच पतिं भूप गृह्यतां राज्यमूर्जितम् ।।२४

न त्वं वैश्यो न चैवाहं जाता वैश्यकुले नृप ।

क्षत्रियस्त्वं तथैवाहं क्षत्रियाणां कुलोद्भवा ।।२५

पूर्वमासीन्महीपालः सुदेव इति विश्रुतः ।

तस्याभूच्च सखा राज्ञो धूम्राश्वस्य सुतो नलः ।।२६

स तेन सख्या सहितो जगामाम्रवनं वनम् ।

पत्नीभिः स समं रन्तुं माधवे मासि पार्थिव ।।२७

ततः पानान्यनेकानि भक्षयाणि बुभुजे तदा ।

भार्याभिः सहितस्ताभिस्तेन सख्या समन्वितः ।।२८

ततः पुष्करिणीतीरे ददर्शातिमनोरमाम् ।

पत्नीं च्यवनपुत्रस्य प्रमतेः पार्थिवात्मजाम् ।।२९

सखा तस्य नलो मत्तो जगृहे तां च दुर्मतिः ।

पश्यतस्तस्य राज्ञश्च त्राहित्राहीति वादिनीम् ।।111.३०

आक्रन्दितं निशम्यैव स तस्याः प्रमतिः पतिः ।

आजगाम त्वरायुक्तः किमेतदिति वै वदन् ।।३१

ततो ददर्श राजानं सुदेवं तत्र संस्थितम् ।

गृहीतां च तथा पत्नीं नलेन सुदुरात्मना ।।३२

ततः सुदेवं प्रमतिः प्राहायं शास्यतामिति ।

त्वं च शास्ता भवद्राज्ये दुष्टश्चायं नलो नृप ।।३३

मार्कण्डेय उवाच

तस्यार्तस्य वचः श्रुत्वा सुदेवो नलगौरवात् ।

प्राह वैश्योऽस्मि गच्छान्यं क्षत्रियं त्राणकारणात् ।।३४

ततः स प्रमतिः क्रुद्धस्तेजसा निर्दहन्निव ।

प्रत्युवाचाथ राजानं वैश्योऽस्मीत्यभिभाषिणम् ।।३५

प्रमतिरुवाच

एवमस्तु भवान्वैश्यः क्षत्रियः क्षतरक्षणात् ।

क्षत्रियैर्धार्यते शस्त्रं नार्त्तशब्दो भवेदिति ।।

स त्वं न क्षत्रियो भावी वैश्य एव कुलाधमः ।।३६

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे नाभागचरिते

एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।१११ ।

112

अथ द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः

मार्कण्डेय उवाच

तस्मै दत्त्वा ततः शापं नलं क्रुद्धोऽब्रवीद्द्विज ।

प्रमतिर्भार्गवः कोपात्त्रैलोक्यं निर्दहन्निव ।।१

मदोन्मत्तो यतो भार्यां भवानत्र ममाश्रमे ।

बलाद्गृह्णाति भस्मत्वं तस्माद्व्रजतु मा चिरम् ।।२

तेनोदाहृतमात्रे च वाक्ये तस्मिंस्तदा नलः ।

देहजेनाग्निना सद्यो भस्मपुञ्जस्तदाऽभवत् ।।३

दृष्ट्वा प्रभावं तं तस्य सुदेवो विमदस्ततः ।

प्रणामनम्रः प्राहेदं क्षम्यतां क्षम्यतामिति ।।४

यदुक्तवांस्त्वां भगवन्सुरापानमदाकुलम् ।

तत्क्षम्यतां प्रसीद त्वं शापोऽयं विनिवर्त्यताम् ।।५

एवं प्रसादितस्तेन प्रमतिः प्राह भार्गवः ।

गतकोपो नले दग्धे नावनीतेन चेतसा ।।६

नान्यथा भावि तद्वाक्यं यन्मया समुदीरितम् ।

तथापि ते करिष्यामि प्रसन्नोऽनुग्रहं परम् ।।७

भविता वैश्यजातीयो भवान्नास्त्यत्र संशयः ।

भविता क्षत्रियो वैश्यस्तस्मिन्नेवाशु जन्मनि ।।८

ग्रहीष्यति बलात्कन्यां यदा ते क्षत्रसम्भवः ।

तदा त्वं क्षत्रियो वैश्यः स्वगृहीतो भविष्यसि ।।९

एवं स वैश्यो भूपाल सुदेवोऽस्मत्पिताभवत् ।

अहं च या महाभाग तत्सर्वं श्रूयतां त्वया ।। 112.१०

सुरतो नाम राजर्षिः प्रागासीद्गन्धमादने ।

तपस्वी नियताहारस्त्यक्तसङ्गो वनाश्रयः ।।११

ततः श्येनमुखभ्रष्टां दृष्ट्वैकां शारिकां भुवि ।

कृपाऽभूज्जनिता मूर्च्छा तथा तस्य महात्मनः ।।१२

ततो मूर्च्छावसानेऽहं तस्योत्पन्ना शरीरतः ।

स मां दृष्ट्वा च जग्राह स्निह्यमानेन चेतसा ।।१३

यस्मात्कृपाभिभूतस्य मम जातेयमात्मजा ।

तस्मात्कृपावती नाम्ना भविष्यत्याह स प्रभो ।।१४

ततोऽहमाश्रमे तस्य वर्धमाना दिवानिशम् ।

सखीभिः सह तुल्याभिर्विचरामि वनानि च ।।१५

ततो मुनेरगस्त्यस्य भ्रातागस्त्य इति श्रुतः ।

स चिन्वन्कानने वन्यं सखीभिः कोपितोऽशपत् ।।१६

यस्मान्मां वैश्य इत्याह भवती तेन ते शपे ।

वैश्या भविष्यसीत्युक्ते प्रसाद्योक्तो मया मुनिः ।।

नापराधं कृतवती तवाहं द्विजसत्तम ।

अन्यासामपराधेन किमर्थं शप्तवानसि ।।१७

ऋषिरुवाच

दुष्टतां दुष्टसंसर्गाददुष्टमपि गच्छति ।

सुराबिन्दुनिपातेन पञ्चगव्यघटो यथा ।।१८

प्रणिपत्य ह्यनिष्टोऽपि यत्त्वयाहं प्रसादितः ।

तस्मादनुग्रहं बाले शृणुष्व च करोम्यहम् ।।१९

वैश्ययोनौ यदा जाता त्वं पुत्रं बोधयिष्यसि ।

राज्याय जातिस्मरतां तदा त्वं समवाप्स्यसि ।। 112.२०

ततो भूयः क्षत्रजातिं प्राप्ता त्वं पतिना सह ।

दिव्यानवाप्स्यसे भोगान्गच्छ भीतिरपैतु ते ।।२१

एवं शप्तास्मि राजेन्द्र तेन पूर्वं महर्षिणा ।

पिता च मे पूर्वमेवं शप्तः प्रमतिनाऽभवत् ।।२२

एवं वैश्यो न राजंस्त्वं न च वैश्यः पिता मम ।

न त्वं हि मय्यदुष्टायामदुष्टो दुष्यसे कथम् ।।२३

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।११२ ।

113

अथ त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः

भलन्दनवत्सप्रीचरितवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

इति तस्या वचः श्रुत्वा पुत्रस्य स च पार्थिवः ।

पुनः प्रोवाच धर्मज्ञस्तां पत्नीं तनयं तथा ।।१

यन्मया पितुरादेशात्त्यक्तं राज्यं न तत्पुनः ।

ग्रहीष्यामि वृथोक्तेन किमात्मा क्लिश्यते त्वया ।।२

अहं ते सम्प्रदास्यामि करं वैश्यव्रते स्थितः ।

भुङ्क्ष्व राज्यमशेषं त्वमिच्छया वा परित्यज ।।३

इत्युक्तः स तदा पित्रा राजपुत्रो भलनन्दनः ।

चकार राज्यं धर्मेण तद्वद्दारपरिग्रहम् ।।४

अव्याहतं तस्य चक्रं पृथिव्यामभवद्द्विज ।

न चाधर्मे मनो भूपास्तस्य सर्वेऽभवन्वशे ।।५

तेनेष्टो विधिवद्यज्ञः सम्यक्शास्ति वसुन्धराम् ।

स एवैकोऽभवद्भर्त्ता पृथिव्यामरिशासनः ।।६

अजायत सुतस्तस्य वत्सप्रीरिति नामतः ।

पितातिशयितो येन गुणौघेन महात्मना ।।७

तस्यापि भार्या सौनन्दा विदूरथसुताऽभवत् ।

पतिव्रता महाभागा सा प्राप्ता तेन शौर्यतः ।।

हत्वा पुरन्दररिपुं कुजंभं दितिजेश्वरम् ।।८

क्रौष्टुकिरुवाच

भगवंस्तेन सम्प्राप्ता कुजंभनिधनात्कथम् ।

एतदाख्यानमाख्याहि प्रसन्नेनान्तरात्मना ।।९

मार्कण्डेय उवाच

विदूरथोनाम नृपः ख्यातकीर्तिरभूद्भुवि ।

तस्य पुत्रद्वयं जातं सुनीतिः सुमतिस्तथा ।।113.१०

एकदा तु वनं यातो मृगयां स विदूरथः ।

ददर्श गर्तं सुमहद्भूमेर्मुखमिवोद्गतम् ।।११

तं दृष्ट्वा चिन्तयामास किमेतदिति भैरवम् ।
पातालविवरं मन्ये नैतद्भूमेश्चिरन्तनम् ।।१२
चिन्तयन्निति तत्रासौ ददर्श विजने वने ।
ब्राह्मणं सुव्रतं नाम तपस्विनमुपागतम् ।।१३
स तं पप्रच्छ च नृपः किमेतदिति विस्मितः ।
अतिगम्भीरमवनेर्दर्शितान्तर्गतोदरम् ।।१४
ऋषिरुवाच
किन्न वेत्सि महीपाल वागर्थस्त्वं हि मे मतः ।
ज्ञेयं सर्वं नरेन्द्रेण वर्तते यन्महीतले ।।१५
दानवः सुमहावीर्यो वसत्युग्रो रसातले ।
स जृम्भयति यत्पृथ्वीं कुजृम्भः प्रोच्यते ततः ।।१६
क्रियते तेन यत्किञ्चिद्रत्नभूतं महीतले ।
त्रिदिवे वा नरपते तं कथं वेत्ति नो भवान् ।।१७
सुनन्दं नाम मुशलं त्वष्ट्रा यन्निर्मितं पुरा ।
तज्जहार स दुष्टात्मा तेन हन्ति रणे रिपून् ।।१८
पातालान्तर्गतस्तेन भिनत्ति वसुधामिमाम् ।
ततोऽसुराणां सर्वेषां द्वाराणि कुरुतेऽसुरः ।।१९

तेन भिन्नात्र वसुधा सुनन्दमुशलेन तु ।
भोक्षयते वसुधामेतां तमजित्वा कथं भवान् ।।113.२०
यज्ञान्विध्वंसयत्युग्रो देवानामुपरोधकः ।
आप्याययति दैतेयान्स बली मुशलायुधः ।।२१
यद्यरिं घातयस्येनं पातालान्तरगोचरम् ।
ततः समस्तवसुधापतिस्त्वं परमेश्वरः ।।२२
मुशलं तस्य बलिनः सौनन्दं प्रोच्यते जनैः ।
तथा बलाबलं चैव तं वदन्ति विचक्षणाः ।।२३
तत्तु निर्वीर्यतां याति संस्पृष्टं योषिता नृप ।
तस्मिन्दिने द्वितीयेऽह्नि वीर्यवत्तदुदीर्यते ।।२४
न स वेत्ति दुराचारः प्रभावं मुशलस्य तम् ।
योषित्कराग्रसंस्पर्शे दोषं वीर्यविशातनम् ।।२५
एवं तस्य बलं भूप दानवस्य दुरात्मनः ।
मुशलस्य च ते प्रोक्तं यद्युक्तं तत्समाचर ।।२६
आसन्नमेतद्भवतः पुरस्य पृथिवीपते ।
कृतं तेन महारन्ध्रं निश्चिन्तः किं भवान्वृथा ।।२७
इत्युक्त्वा तु गते तस्मिन्पुरं गत्वा महीपतिः ।

मन्त्रयामास मन्त्रज्ञैः पुरमध्ये तु मन्त्रिभिः ।।२८

यथाश्रुतमशेषं तत्कथयामास मन्त्रिणाम् ।

मुशलस्य प्रभावं च वीर्यशातनमेव च ।।२९

तं मन्त्रं क्रियमाणं तु मन्त्रिभिस्तेन भूभृता ।

तत्पार्श्ववर्तिनी कन्या शुश्रावाथ मुदावती ।। 113.३०

ततः कतिपयाहे तु तां कन्यां वयसान्विताम् ।

जहारोपवनाद्दैत्यः कुजृम्भः स सखीवृताम् ।।३१

तच्छ्रुत्वा स महीपालः क्रोधपर्याकुलेक्षणः ।

पुत्रावुवाच त्वरितं गच्छतं वनकोविदौ ।।३२

निर्विन्ध्यायास्तटे गर्तस्तेन गत्वा रसातलम् ।

स हन्यतां योऽपहर्ता मुदावत्याः सुदुर्मतिः ।।३३

मार्कण्डेय उवाच

ततस्तौ तत्सुतौ प्राप्य तं गर्त्तं तत्पदानुगौ ।

युयुधाते कुजृम्भेण स्वसैन्येनातिकोपितौ ।।३४

ततः परिघनिस्त्रिंशशक्तिशूलपरश्वधैः ।

बाणैश्चाविरतं युद्धं तेषामासीत्सुदारुणम् ।।३५

ततो मायाबलवता तेन दैत्येन तावुभौ ।

राजपुत्रौ रणे बद्धौ निहताशेषसैनिकौ ।।३६

तच्छ्रुत्वा स महीपालः प्राहेदं सर्वसैनिकान् ।

बद्धपुत्रः परामार्तिमुपेतो मुनिसत्तम ।।३७

यस्तं निहत्य दैतेयं मोचयिष्यति मे सुताम् ।

तस्याहं सम्प्रदास्यामि तामेवायतलोचनाम् ।।३८

इत्येवं घोषयांचक्रे स राजा स्वपुरे तदा ।

निराशः पुत्रतनयाबन्धमोक्षाय वै मुने ।।३९

ततः शुश्राव वत्सप्रीर्भलन्दनसुतो हि तत् ।

आघोष्यमाणं बलवान्कृतास्त्रः शौर्यसंयुतः ।।113.४०

स चागम्याभिवाद्यैनं प्राह पार्थिवसत्तमम् ।

विनयावनतो भूत्वा पितुर्मित्रमनुत्तमम् ।।४१

आज्ञापयाशु मामेव तनयौ मोचयामि ते ।

तवैव तेजसा हत्वा तं दैत्यं तनयां च ते ।।४२

मार्कण्डेय उवाच

स तं मुदा परिष्वज्य प्रियसख्युरथात्मजम् ।

गम्यतामिति संसिद्ध्यै वत्सेत्याह स पार्थिवः ।।४३

स्थाने स्थास्यति मे वत्सो यद्येवं कुरुते विधिम् ।

वत्सैतत्क्रियतामाशु यद्युत्साहि मनस्तव ।।४४

मार्कण्डेय उवाच

ततः सखड्गः सधनुर्बद्धगोधाङ्गुलित्रवान् ।

जगाम वीर पातालं तेन गर्तेन सत्वरः ।।४५

ततो ज्यास्वनमत्युग्रं स चक्रे पार्थिवात्मजः ।

येन पातालमखिलमासीदापूरितान्तरम् ।।४६

ततो ज्यास्वनमाकर्ण्य कुजृम्भो दानवेश्वरः ।

आजगामातिकोपेन स्वसैन्यपरिवारितः ।।४७

ततो युद्धमभूत्तस्य तेन पार्थिवसूनुना ।

ससैन्यस्य ससैन्येन बलिनो बलशालिना ।।४८

दिनानि त्रीणि स यदा योधितस्तेन दानवः ।

ततः कोपपरीतात्मा मुसलायाभ्यधावत ।।४९

गन्धैर्माल्यैस्तथा धूपैः पूज्यमानः स तिष्ठति ।

अन्तःपुरे महाभाग प्रजापतिविनिर्मितः ।।113.५०

ततो विज्ञातमुशलप्रभावा सा मुदावती ।

पस्पर्श मुशलश्रेष्ठमतिनम्रशिरोधरा ।।५१

पुनर्यावत्स गृह्णाति मुशलं तं महासुरः ।

तावत्सा वन्दनव्याजात्पस्पर्शानिकशः शुभा ।।५२

ततः स गत्वा युयुधे मुसलेनासुरेश्वरः ।

व्यर्था मुशलपातास्ते संजग्मुस्तेषु शत्रुषु ।।५३

परमास्त्रे तु निर्वीर्ये सौनन्दे मुशले मुने ।

अस्त्रैः शस्त्रैश्च दैतेयः सोऽयुध्यत रणेऽरिणा ।।५४

शस्त्रास्त्रैर्नः समस्तस्य राजपुत्रस्य सोऽसुरः ।

मुशलेन बलं तस्य तच्च तन्व्या निराकृतम् ।।५५

ततः पराजित्य स भूपसूनुरस्त्राणि शस्त्राणि च दानवस्य ।

चकार सद्यो विरथं ततश्च सचर्मखड्गः पुनरप्यधावत् ।।५६

तमापतन्तं रभसाऽभ्युदीर्णं विस्पष्टकोपं त्रिदशेन्द्रशत्रुम् ।

शस्त्रेण वह्नेर्भुवि राजपुत्रौ जघान कालानलसप्रभेण ।।५७

स पावकास्त्रेण हृदि क्षतो भृशं तत्याज देहं त्रिदशारिरात्मनः ।

बभूव सद्यश्च महोरगाणां रसातलान्तेषु महानथोत्सवः ।।५८

ततोऽपतत्पुष्पवृष्टिर्महीपालसुतोपरि ।

जगुर्गन्धर्वपतयो देववाद्यानि सस्वनुः ।।५९

स चापि राजपुत्रस्तं हत्वा तौ नृपतेः सुतौ ।

मोचयामास तन्वङ्गी तां च कन्यां मुदावतीम् ।।113.६०

तच्चापि मुसलं तस्मिन्कुजृम्भे विनिपातिते ।

जग्राह नागाधिपतिरनन्तः शेषसंज्ञितः ।।६१

तस्याश्च परितुष्टोऽसौ शेषः सर्वोरगेश्वरः ।

मुदावत्या मुदाध्यातमनोवृत्तिस्तपोधनः ।।६२

सुनन्दमुसलस्पर्शं यच्चकार पुनः पुनः ।

योषित्करतलस्पर्शप्रभावज्ञातिशोभना ।।६३

मुदावत्यास्ततो नाम नागराजस्तदाकरोत् ।

सुनन्दामिति सानन्दं सौनन्दगुणजं द्विज ।।६४

स चापि राजपुत्रस्तां भ्रातृभ्यां सहितां पितुः ।

समीपमानिनायाशु प्रणिपत्याह चैव तम् ।।६५

आनीतौ तनयौ तात तथैवेयं मुदावती ।

तवाज्ञया मयान्यद्यत्कर्तव्यं तत्समादिश ।।६६

मार्कण्डेय उवाच

ततः प्रहर्षसम्पूर्णहृदयः स महीपतिः ।

साधुसाध्वित्यथाहोच्चैर्वत्स वत्सेति शोभनम् ।।६७

सभाजितोऽस्मि त्रिदशैर्वत्साहं कारणैस्त्रिभिः ।

त्वं जामाता च यत्प्राप्तो यच्चारिर्विनिपातितः ।।६८

आगतान्यक्षतान्यत्र यच्चापत्यानि मे पुनः ।

तद्गृहाणाद्य शस्तेऽह्नि पाणिमस्या मयोदितम् ।।६९

त्वं राजपुत्र चार्वङ्ग्याः कन्याया दुहितुर्मम ।

मुदावत्या मुदा युक्तः सत्यवाक्यं कुरुष्व माम् ।। 113.७०

राजपुत्र उवाच

तातस्याज्ञा मया कार्या यद्ब्रवीषि करोमि तत् ।

त्वमेव तात जानीषे नैवात्राधिकृता वयम् ।।७१

मार्कण्डेय उवाच

ततस्तयोः स राजेन्द्रश्चक्रे वैवाहिकं क्रमम् ।

मुदावत्याश्च दुहितुर्भलन्दनसुतस्य वै ।।७२

ततः स तया रेमे वत्सप्रीर्नवयौवनः ।

रमणीयेषु देशेषु प्रासादशिखरेषु च ।।७३

कालेन गच्छता वृद्धः पिता तस्य भलन्दनः ।

वनं जगाम वत्सप्रीः स बभूव महीपतिः ।।७४

इयाज यज्ञान्सततं प्रजा धर्मेण पालयन् ।

पुत्रवत्पाल्यमानास्तु प्रजास्तेन महात्मना ।।७५

ववृधुर्विषये तस्य न चाभूद्वर्णसङ्करः ।

न दस्युव्यालदुर्वृत्तभयमासीच्च कस्यचित् ।।

नोपसर्गभयं चैव तस्मिञ्छासति भूपतौ ।।७६

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे भलन्दनवत्सप्रीचरितं नाम

त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।११३ ।

114

अथ चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः

खनित्रचरित्रवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

तस्य तस्यां सुनन्दायां पुत्रा द्वादश जज्ञिरे ।

प्रांशुः प्रवीरः शूरश्च सुचक्रो विक्रमः क्रमः ।।१

बली बलाकश्चण्डश्च प्रचण्डश्च सुविक्रमः ।

सुनयश्च महाभागाः सर्वे संग्रामजित्तमाः ।।२

तेषां ज्येष्ठो महावीर्यः प्रांशुरासीन्नराधिपः ।

इतरे भृत्यवत्तस्य बभूवुर्वशवर्त्तिनः ।।३

तस्य यज्ञे द्विजत्यक्तैरनेकैर्द्रव्यराशिभिः ।

न्यूनवर्णविसृष्टैश्च सत्यनामा वसुन्धरा ।।४

सम्यक्पालयतस्तस्य प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ।

योऽभूद्धनचयः कोशे तेन निष्पादितास्तु ये ।।५

क्रतवः शतं सहस्रास्ते तेषां संख्या न विद्यते ।

अयुताद्येन कोटीभिर्न च पद्मादिभिर्मुने ।।६

प्रजातिस्तस्य पुत्रोऽभूद्यस्य यज्ञे शतक्रतुः ।

अवाप्य तृप्तिमतुलां यज्ञभागैः सुरैः सह ।।७

दानवानां सुवीर्याणां जघान नवतीर्नव ।

बलं च बलिनां श्रेष्ठो जम्भं चासुरसत्तमम् ।।८

अन्यांश्च सुमहावीर्यानाजघानामरद्विषः ।

प्रजातेस्तनयाः पञ्च खनित्रप्रमुखा मुने ।।९

तेषां खनित्रो राजाभूत्प्रख्यातो निजविक्रमैः ।

स शान्तः सत्यवाक्छूरः सर्वप्राणिहिते रतः ।। 114.१०

स्वधर्माभिरतो नित्यं वृद्धसेवी बहुश्रुतः ।

वाग्मी विनयसम्पन्नः कृतास्त्रोऽप्यविकत्थनः ।।११

सर्वलोकप्रियो नित्यमुवाचैतदहर्निशम् ।

नन्दन्तु सर्वभूतानि स्निह्यन्तु विजनेष्वपि ।।१२

स्वस्त्यस्तु सर्वभूतेषु निरातङ्कानि सन्तु च ।

मा व्याधिरस्तु भूतानामाधयो न भवन्तु च ।।१३

मैत्रीमशेषभूतानि पुष्यन्तु सकले जने ।
शिवमस्तु द्विजातीनां प्रीतिरस्तु परस्परम् । ।१४
समृद्धिः सर्ववर्णानां सिद्धिरस्तु च कर्मणाम् ।
भो लोकाः सर्वभूतेषु शिवा वोऽस्तु सदा मतिः । ।१५
यथात्मनि यथा पुत्रे हितमिच्छथ सर्वदा ।
तथा समस्तभूतेषु वर्त्तध्वं हितबुद्धयः । ।१६
एतद्वो हितमत्यन्तं को वा कस्यापराध्यते ।
यत्करोत्यहितं किञ्चित्कस्यचिन्मूढमानसः । ।१७
तं समभ्येति तन्न्यूनं कर्तृगामिफलं यतः ।
इति मत्वा समस्तेषु भो लोका हितबुद्धयः । ।१८
सन्तु मा लौकिकं पापं लोकाः प्राप्स्यथ वै बुधाः ।
यो मेऽद्य स्निह्यते तस्य शिवमस्तु सदा भुवि । ।१९
यश्च मां द्वेष्टि लोकेऽस्मिन्सोऽपि भद्राणि पश्यतु ।
एवं स्वरूपः पुत्रोऽभूत्खनित्रस्तस्य भूपते । । 114.२०
समस्तगुणसम्पन्नः श्रीमानब्जदलेक्षणः ।
तेन ते भ्रातरः प्रीत्या पृथग्राज्येषु योजिताः । ।२१
स्वयं च पृथिवीमेतां बुभुजे सागराम्बराम् ।

प्राच्यां तेन कृतः शौरिर्दक्षिणस्यामुदावसुः ।।२२

दिशि प्रतीच्यां मुनय उत्तरस्यां महारथाः ।

तेषां तस्य च भूपस्य पृथग्गोत्राः पुरोहिताः ।।२३

बभूवुर्मुनयश्चैव मन्त्रिवंशक्रमागताः ।

शौरेरत्रिकुलोद्भूतः सुहोत्रो नाम वै द्विजः ।।२४

उदावसोः कुशावर्त्तो गौतमान्वयजोऽभवत् ।

काश्यपः प्रमतिर्नाम सुनयस्य पुरोहितः ।।२५

महारथस्य वासिष्ठः पुरोधाऽभून्महीभृतः ।

बुभुजुस्ते स्वराज्यानि चत्वारोऽपि नराधिपाः ।।२६

खनित्रश्चाधिपस्तेषामशेषवसुधाधिपः ।

तेषु भ्रातृष्वशेषेषु खनित्रः स महीपतिः ।।२७

प्रजासु च समस्तासु पुत्रेष्विव सदा हितः ।

एकदा मन्त्रिणा शौरिः स प्रोक्तो विश्ववेदिना ।।२८

विविक्ते पृथिवीपाल किञ्चिद्वक्तव्यमस्ति नः ।

यस्येयं पृथिवी कृत्स्ना यस्य भूपा वशानुगाः ।।२९

स राजा तस्य पुत्रश्च तत्पौत्राश्चान्वयस्ततः ।

इतरे भ्रातरस्तस्य प्रात्कल्पविषयाधिपाः ।।114.३०

तत्पुत्राश्चाल्पकास्तस्मात्तत्पौत्राश्चाल्पकाल्पका: ।

कालेन ह्रासमासाद्य पुरुषात्पुरुषान्तरम् ।।३१

कृष्योपजीविनो भूप भवन्तीति तदन्वया: ।

नोद्धारं कुरुते भ्राता भ्रातृस्नेहबलार्पण: ।।३२

स्नेह: क: पृथिवीपाल परयोर्भ्रातृपुत्रयो: ।

तत्पुत्रयो: परतरा मतिर्भवति पार्थिव ।।३३

तत्पुत्र: केन कार्येण प्रीतियुक्तो भविष्यति ।

अथवा येन तेनैव सन्तोषं कुरुते नृप: ।।३४

क्रियते तत्किमर्थं तु भूपैर्मन्त्रिपरिग्रह: ।

भुज्यते सकलं राज्यं मया ते मन्त्रिणा सता ।।३५

तत्किं मुधा धारयसे सन्तोषं कुरुते यदि ।

कार्यनिष्पादकं राज्यं करणं कर्तुरिष्यते ।।३६

राज्यलब्धुश्च ते कार्यं त्वं कर्त्ता करणं वयम् ।

सोऽस्माभि: करणै राज्यं पितृपैतामहं कुरु ।।

फलप्रदा भविष्याम: परलोकेन ते वयम् ।।३७

राजोवाच

ज्येष्ठो भ्राता महीपालो वयं तस्यानुजा यत: ।

ततः स भुङ्क्ते पृथिवीं वयं चाल्पवसुन्धराम् ।।३८

वयं तु भ्रातरः पञ्च पृथ्वी चैका महामते ।

अतोऽस्याः पृथगैश्वर्यं कथं कृत्स्नं भविष्यति ।।३९

विश्ववेद्युवाच

एवमेतद्भवत्वत्र यद्येका वसुधा नृप ।

तां त्वमेवाभिपद्यस्व ज्येष्ठः शास्तु यथा भवान् ।। 114.४०

सर्वाधिपत्यः सर्वेभ्यो भव त्वमखिलेश्वरः ।

यतन्ते च यथाहं ते तेषामपि हि मन्त्रिणः ।।४१

राजोवाच

ज्येष्ठो राजा यथा प्रीत्या भजतेऽस्मान्सुतानिव ।

कथं तस्य करिष्यामि ममत्वं जगतीगतम् ।।४२

विश्ववेद्युवाच

राज्ये स्थितः पूजयेथा ज्येष्ठं भूपार्हणैर्धनैः ।

कनिष्ठज्येष्ठता केयं राज्यं प्रार्थयतां नृणाम् ।।४३

मार्कण्डेय उवाच

तथेति च प्रतिज्ञाते भूभुजा तेन सत्तम ।

विश्ववेदी ततो मन्त्री तद् भ्रातॄननयद्वशम् ।।४४

तेषां पुरोहितांश्चैव आत्मनः शान्तिकादिषु ।

नियोजयामास ततः खनित्रस्याभिचारके ।।४५

विभेद तस्य निभृतान्सामदानादिभिस्तथा ।

चक्रे च परमोद्योगं निजदण्डप्रभावने ।।४६

आभिचारिकमत्युग्रमहन्यहनि कुर्वताम् ।

पुरोधसां चतुर्णां च जज्ञे कृत्याचतुष्टयम् ।।४७

विकरालं महावक्त्रमतिभीषणदर्शनम् ।

समुद्यतमहाशूलं प्रभूतमतिदारुणम् ।।४८

ततस्तदागतं तत्र खनित्रो यत्र पार्थिवः ।

निरस्तं चाप्यदुष्टस्य तस्य पुण्यचयेन तत् ।।४९

कृत्याचतुष्टयं तेषु निपपात दुरात्मसु ।

पुरोहितेषु भूपानां तथा वै विश्ववेदिनि ।।114.५०

ततो निहन्त्या निर्दग्धाः कृत्यया ते पुरोहिताः ।

विश्ववेदी तथा मन्त्री स शौरेर्दुष्टमन्त्रदः ।।५१

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे खनित्रचरित्रे

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।११४ ।

115

अथ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः

खनित्रचरित्रवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

ततः समस्तलोकस्य विस्मयः सोऽभवन्महान् ।

यदेककालं नेशुस्ते पृथक्पुरनिवासिनः ।।१

ततः शुश्राव निधनं यातान्भ्रातृपुरोहितान् ।

मन्त्रिणं च तथा भ्रातुर्दग्धं तं विश्ववेदिनम् ।।२

किमेतदिति सोऽतीव विस्मितो मुनिसत्तम ।

खनित्रोऽभून्महाराजो नाजानात्तच्च कारणम् ।।३

ततो वसिष्ठं पप्रच्छ स राजा गृहमागतम् ।

यत्कारणं विनेशुस्ते भ्रातृमन्त्रिपुरोहिताः ।।४

तेन पृष्टस्तदा प्राह यथा वृत्तं महामुनिः ।

यच्छौरिमन्त्रिणा प्रोक्तं यच्च शौरिरुवाच तम् ।।५

यथा चानुष्ठितं तेन भ्रातॄणां भेदकारि वै ।

मन्त्रिणा तेन दुष्टेन यच्चक्रुश्च पुरोहिताः ।।६

यन्निमित्तं विनेशुस्ते अपापस्यापकारिणः ।

पुरोहितास्तस्य राज्ञः शत्रावपि दयावतः ।।७

स तच्छ्रुत्वा ततो राजा हा हतोऽस्मीति वै वदन् ।

निनिन्दात्मानमत्यर्थं वसिष्ठस्याग्रतो द्विज ।।८

राजोवाच

धिङ्ग्रामपुण्यसंस्थानमल्पभाग्यमशोभनम् ।

दैवदोषकृतं पापं सर्वलोकविगर्हितम् ।।९

मन्निमित्तं विनष्टं तत्तद्ब्राह्मणचतुष्टयम् ।

मत्तः कोऽन्यः पापतरो भविष्यति पुमान्भुवि ।।115.१०

नाभविष्यं यदि पुमानहमत्र महीतले ।

ततस्ते न विनश्येयुर्मम भ्रातृपुरोहिताः ।।११

धिग्राज्यं धिक्च मे जन्म भूभुजां महतां कुले ।

कारणत्वं गतो योऽहं विनाशस्य द्विजन्मनाम् ।।१२

कुर्वन्तः स्वामिनां तेऽथ भ्रातॄणां मम याजकाः ।

नाशं ययुर्न दुष्टास्ते दुष्टोऽहं नाशकारणे ।।१३

किं करोमि क्व गच्छामि नान्यो मत्तो हि पापकृत् ।

पृथिव्यामस्ति हेतुत्वं द्विजनाशस्य योगतः ।।१४

इत्थमुद्विग्नहृदयः खनित्रः पृथिवीपतिः ।

वनं यियासुः पुत्रस्य कृतवानभिषेचनम् ।।१५

अभिषिच्य सुतं राज्ये क्षुपसंज्ञं महीपतिः ।

भार्याभिस्त्रिसृभिः सार्धं तपसे स वनं ययौ ।।१६

तत्रागत्वा तपस्तेपे वानप्रस्थविधानवित् ।

शतानि त्रीणि वर्षाणां सार्द्धानि नृपसत्तमः ।।१७

तपसा क्षीणदेहस्तु राजवर्यो द्विजोत्तम ।

निगृह्य सर्वस्रोतांसि तत्याजासून्वनेचरः ।।१८

ततः पुण्यान्ययौ लोकान्सर्वकामदुहोऽक्षयान् ।

अश्वमेधादिभिर्यज्ञैरवाप्या ये नराधिपैः ।।१९

भार्याश्च तस्य तास्तिस्रः समन्तेनैव तत्यजुः ।

प्राणानवापुः सालोक्यं तेनैव सुमहात्मना ।। 115.२०

एतत्खनित्रचरितं श्रुतं कल्मषनाशनम् ।

पठतां च महाभाग क्षुपस्यातो निशामय ।।२१

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे खनित्रचरितसमाप्तिर्नाम

पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।११५ ।

About this digital edition

This e-book comes from the online library Wikisource[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at this page[4].

The following users contributed to this book:

- Puranastudy

---

1. ↑ https://wikisource.org
2. ↑ https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0
3. ↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html
4. ↑ https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium